

FETİH SONRASI HORASAN'IN İDARİ VE SİYASİ YAPISI ÜZERİNE KISA BİR İNCELEME

A Brief Examination On The Administrative And Political structure of Khorasan After The Conquest

Makû İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3 (1): 2-14, 2022

İzzetullah ZEKİ*

* Doç. Dr; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Burdur/Türkiye

Anahtar Kelimeler

Hulefâ-yi Râşidîn,
Horasan, Fetih, Valiler.

Key Words

Khulefâ-yi Rashidîn,
Khorasan, Fatih.

Corresponding Author

İzzetullah ZEKİ
izeki@mehmetakif.edu.tr

ORCID

0000-0001-6571-7377

Özet

İslam tarihi ve medeniyeti açısından önemli bir konuma sahip olan Horasan'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra bölgeye birtakım valiler gönderilmiştir. Söz konusu valilerin daha önceden aşına olmadıkları bir toplum ve coğrafyaya giderek fetihlerde bulunmaları ister istemez birtakım olumlu ve olumsuz gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Gerek Horasan halkının eski inançlarını tamamen reddeden yeni bir dinle tanışmaları, gerekse bölgenin fatihleri olan valilerin İslam ruhuna uymayan mevali politikası, gayrimüslimlerden alınan cizyelerin aynı şekilde Arap olmayan Müslümanlardan da almaları türlü isyanlara kapı aralamıştır. Bu olayların da ana kaynaklar ve modern çalışmalara farklı şekillerde yansiyarak yorumlandığı görülmüştür.

Horasan üzerine ilk fetih hareketi Hz. Ebu Bekir (r.a.) döneminde gerçekleştirilmiştir. 12/633 yılında Musennâ b. Haris Şeybanî komutasındaki İslam ordusu, Hire bölgesini fethederek Horasan'ın kapılarını İslam'a açmıştır. 16/637 yılında Hire'nin batısında bulunan Kâdisiye'nin fethi Müslümanların tartışılmaz üstünlüğüyle sonuçlanmış, ardından sırasıyla Tifsun, Ahvaz, Cündişâhpûr ve Hûzistân Müslümanların eline geçmiştir. 21/642 yılında gerçekleşen Nihâvend zaferiyle Farslar kesin bir mağlubiyete uğratılmıştır. Hz. Ömer döneminde Abdullah b. Bedil b. Varaka b. Huzâi liderliğinde bölgeye ordu gönderilmiş, Horasan'ın doğu kapıları fethedilmiştir. Her ne kadar bazı temel kaynaklarda Horasan'ın fetih yılı 22/642 olarak gösterilse de Hz. Osman (r.a.) döneminde Abdullah b. Âmir tarafından fethedildiğine kesin gözle bakılmaktadır. Hz. Osman döneminde Belh'e kadar fethedilen Horasan bölgesi,

Ceyhun Nehri'ne bu dönemden sonra geçilmiştir. Horasan valilerinin izledikleri politikalarının incelediği bu çalışmada ağırlıklı olarak Farsça ve Arapça kaynaklara yer verilmiştir. Bazı bazı bölümler Türkçe güncel çalışmalarla da desteklenmiştir.

Abstract

Some governors and orders were sent to Khorasan, which has an important position in terms of Islamic history and civilization, after it was conquered by the Muslims. The governors in question went to a society and geography they did not know and made conquests, which inevitably brought some positive and negative developments with it. Both the acquaintance of Khorasan people with a new religion that completely rejected their old beliefs, and the governors of the region, the Khorasan people and the mawali policy, which did not conform to the spirit of Islam, and the jizya received from non-Muslims from non-Arab Muslims opened the door to various rebellions. It has been observed that these events are reflected in different ways in basic and modern sources.

The first conquest movement on Khorasan was It took place during the Abu Bakr (r.a.) period. In 12/633 The Islamic army under the command of Musennâ b. Harith Shaybani conquered the Hire region and opened the doors of Khorasan to Islam. The conquest of Qadisiye, located in the west of Hira in 16/637, resulted in the indisputable superiority of the Muslims, and then Tifsun, Ahvaz, Jund-i Shahpûr and Khûzistân were captured by the Muslims respectively. With the victory of Nihavand in 21/642, the Persians were definitely defeated. During the Hz. Omar period, Abdullah b. Badil b. Varaka b. Khuzâi under the leadership of, an army was sent to the region and the eastern gates of Khorasan were conquered. Although the year of conquest of Khorasan is shown as 22/642 in some basic sources, during the time of Hz. Osman (r.a.), It is definitely seen that it was conquered by Abdullah b. Amir. The Jayhun River, one of the Khorasan regions conquered until Balkh during the time of Osman, started after this period. Hz. Osman and during the reign of Hz. Ali, some governors were sent to the region. In this study, mostly Persian and Arabic sources were cited. Some sections have also been supported by current Turkish studies.

Giriş

Asırlar boyunca ilim, kültür ve medeniyetin beşiği olan güneş ülkesi Horasan, 31/651 yılında ikinci İslam Halifesi Hz. Osman (r.a.) tarafından fethedilerek İslam Devleti'ne bağlandı. Hz. Osman'ın şehadeti sırasında Basra valisi olan Abdullah b. Âmir b. Küreyz, Muâviye'nin iktidara gelmesinden sonra, başta Basra olmak üzere Fars, Sicistân ve Horasan bölgeleri yetki alanına bırakıldı. Hz. Osman'dan sonra hilafetin başına geçen Hz. Ali (r.a.), dayısının oğlu ve damadı olan Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'yi Horasan'a vali olarak gönderdi. Hz. Ali'den sonra Emevîler ve Abbâsîler döneminde de Horasan'a valiler gönderilmeye devam edildi.¹ Dönemin önemli tarihçilerinden Utbî ve Gerdîzî Nîşâbur'u Horasan'ın ve sevk-i idarenin merkezi olarak aktarmaktadırlar.² Birçok yerde ise Buhara, Gazne, Belh, Herat gibi şehirleri Horasan dışındaki bölgeler olarak gösterilmektedir. Sâmânî Emiri Nuh b. Mansur, Sebük Tegin'in desteğiyle Ebû

¹ Ebu Said Abdülhay b. Dahhak b. Mahmud Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, tsh: Abdülhey Habibi, (Ankara: Çahâne-i Armağan, 1949), 297; Şeyh İmam Şehâbeddin Ebu Abdullah b. Abdullah el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdadî, *Mucemü'l-Buldân* (Beyrut: Dâr-ı Sadr, Beyrut, 1977) 2/350; Gulam Muhammed Gubar, *Afganistan Der Mesir-i Tarih*, (Kâbil: Benigâh-i İntişârât-ı Meyvend, 2005), 80; İzzetullah Zeki, *İlk Dönem Horasan Valileri*, (Konya: Çizgi Kitabevi, Konya, 2020), 22.

² Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 247.

Ali Simcûrî, Faik el-Hassa ve Ebü'l-Abbâs Taş'a karşı üstünlük elde ettiğinde Gazneli Mahmud'u Horasan sipehsâlârı olarak Nîşâbur'da, Sebük Tegin'i ise Herat'ta bırakarak Buhara'ya döndü.³

Horasan'ın coğrafi konumu hakkında Utbî ve Gerdîzî'nin yanı sıra görüş belirten birçok tarihçi bulunmaktadır. Çağdaş Afgan tarihçisi Gulam Muhammed Gubar'ın aktardığına göre, Sâsânîler döneminde de Horasan kavramı kullanılıyordu. Fakat onlardan önce Horasan adından bahsedilmemektedir.⁴ Yine ona göre Enuşirvan-ı Âdil Afganistan bölgesini istila ettiğinde dört ana bölgeye ayırmıştı. Bu bölgeler Bâhtarî Devleti'nin Kuzeydoğusu, Nimrûz'un Güney Batısı, Horasan'ın Doğusu ve Doğu Bölgesi veya İran Şehir olarak belirlenmişti.⁵ Doğu ve güneşin doğduğu yer anlamlarına gelen Horasan padişahlarından da "Şark Padişahları" olarak söz ediliyordu.⁶

Önceleri tüm Afganistan topraklarını kapsayan Horasan, daha sonra Tûs ve Nîşâbur bölgesiyle sınırlandırılmıştır.⁷ Horasan adından bahseden ilk Arap tarihçi Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Bağdadî el-Belâzürî'dir. 255/858 yılında *Fütûhü'l-Büldan* adlı eserinde bahsetmiştir.⁸ Tarihçi, edip ve seyyah Yâkût el-Hamevî'ye (ö. 626/1229) göre Horasan sınırlarının başlangıcı Irak, Cevin ve Beyhak'tan başlar, sonu Hindistan, Tohâristân, Gazne, Sicistân ve Kirman'a kadar devam eder. Nîşâbur, Herat ve Merv'i içine alır.⁹

Gubar'a göre Horasan'ın genel ve özel olmak üzere iki türlü tanımı bulunmaktadır. Onun özel tanımına göre Horasan, Afganistan'ın kuzey ve kuzeybatısını kapsamaktadır. Onun genel tanımına göre Horasan tüm Afganistan topraklarını kapsamaktadır.¹⁰ Araplar bölgeye gelince eski Bâhtar'ın yerine Horasan kelimesi kullanılmaya başlamışlardır. Araplar Nîşâbur, Herat, Merv, Tohâristan, Belh, Mâverâünnehir, Hârizm, Tabeseyin, Kûhistan, Zam, Baharz, Cevin, Beyhak, İşbend, Verah, Zave, Havaf, İsfârîn, Argiyan, Abr Şehir, Hamrandez, Nesâ, Ebiverd, Serahs, Keyf, Badgis, Pûşenc, Merv-i Şahcihan, Merv-i Rûd, Buğ, Cüzcan, Talikân, Fâryâb, Sağâniyan, Belh, Semencan, Kadis, Beykent, Ramdin (Râmitîn) Buhara, Soğd, Keş, Nesef, Semerkant, Timirz, Hucend, Huttel, Şuman ve Kâsân bölgelerini Horasan'ın birer parçası olarak biliyorlardı.¹¹ Yakut el-Hamevî ise Horasan'ı Nîşâbur, Herat, Merv ve Belh olarak üzere dört bölgeden oluştuğuna işaret etmektedir.¹²

Her ne kadar arada Ceyhun Nehri olsa da bazı tarihçiler Buhara'yı dahi Horasan'ın şehirlerinden bir şehir olarak göstermektedirler. Hatta Semerkant'tan Horasan olarak bahsettiği görülmektedir.¹³ *Mesâlikü'l-Memâlik'in* yazarı İbn Havkal Afganistan bölgesinde Müslüman

³ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 247; Gulam Muhammed Gubar, *Horasan*, (Kâbill: Neşriyât-ı Mecelle-i Aryana, Matbaa-ı Umumi-i Kâbil, 1947), 4.

⁴ Gubar, *Horasan*, 2.

⁵ Gubar *Horasan*, 3.

⁶ Hamevî, *Mucemü'l-Büldân*, 1/350; Gubar, 1947, 6.

⁷ Gubar, *Horasan*, 8.

⁸ Ahmed b. Yahya b. Cabir Bağdadî Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldan*, çev. Muhammed Tevekkül, (Tahran: İntişârât-ı Nukra, 1989), 562.

⁹ Gubar, *Horasan*, 8.

¹⁰ Gubar, *Horasan*, 8.

¹¹ Gubar, *Horasan*, 9.

¹² Hamevî, *Fütûhü'l-Büldan*, 1/350; Gubar, 1947, 16.

¹³ Gubar, *Horasan*, 14.

olmayan bölgeleri Hindistan'ın bir parçası sayarak Nişâbur, Merv, Herat, Belh, Bamiyân, Garcistân, Tohâristân ve Gur'dan Horasan olarak söz ettiği bilinmektedir. Onun naklettiğine göre Horasan'ın doğusunda Kirman ve Sicistân'ın bir kısmı; batısında Kûmis, Rey, Kum ve Kâşân; kuzeyden Sicistân'a sınır olup güneyden Kirman ve Fars'a sınırları bulunmaktadır.¹⁴

Bazı tarihçiler de Horasan'ın kuzey doğu tarafından Mâverâünnehir'e, güneydoğu olarak Sind ve Sicistân'a, Kuzey'den Hârizm ve Türkistan'a, güneyden Horasan sahrası ve Fars'a ve batıdan Nişâbur, Merv, Herat, Belh, Kûhistan ve Tohâristân'a bitiştiğini aktarmaktadırlar.¹⁵ *Hudûdü'l-Âlem mine'l-Maşrık-ı ile'l-Mağrib*, Horasan'ın sınırlarını kuzeyden Ceyhun Nehrine bitiştiğine işaret eder.¹⁶ Yolculuğunu Mâverâünnehir'de tamamlayan İbn Battûta, Horasan'ı gezmek için Ceyhun'u geçtiğini dile getirir.¹⁷ Sâ mânî çalışmalarıyla öne çıkan çağdaş tarihçi Aydın Usta'ya göre Horasan, doğuda Afganistan'ı Hindistan'dan ayıran dağlar, batıda Oğuz Çölü, Cürçân ve Kûmis, kuzeyde Mâverâünnehir ve Hârizm, güneyde Fars Çölü ve Sîstan'ı içine almaktaydı.¹⁸

Gerek İslam'ın yayılması ve gerekse bölge halkları Fars ve Türklerin topluluklar hâlinde İslam'a girmeleri açısından önemli bir bölge olan Horasan, tarih boyunca bu stratejik özelliğini korumuştur. Türkistan'ı İran üzerinden Avrupa'ya bağlayan Horasan, aynı zamanda önemli bir ticaret yolunu da bünyesinde barındırmıştır. Arapların bölgeye akın etmeleriyle İslam'la tanışan Horasan, İslam medeniyetinin gelişmesinde de önemli katkıda bulunmuştur.

1. Hz. Ebû Bekir Dönemi

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesiyle başlayan, ardından Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilâfetleriyle sürüp Hz. Ali ile nihayete eren dönem Hulefâ-yi Râşidîn dönemi olarak tarihe geçmektedir.¹⁹ İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) 6/628 yılında meydana gelen Hudeybiye Barış Anlaşmasından sonra birtakım devlet başkanlarına davet mektupları gönderdi.²⁰ Bu mektuplardan biri de Abdullah b. Huzâfa'nın eliyle Sâsânî Kisrası (İran kralı II. Hüsrev'e) gönderildi.²¹ Bu da Müslümanların Farslarla ilk teması anlamına gelmekteydi. Fakat bu sıcak bir çatışma ve karşılaşma anlamına gelmemektedir. İslam ordusu Hz. Ömer (r.a.) döneminde 15/636 yılında Kâdisiye'de, 21/642 yılında Nihâvend şehrinde Sâsânîlerle karşı karşıya gelerek Farsları yenilgiye uğrattı. Üçüncü İslam Halifesi Hz. Osman (r.a.) 29/649 yılında Horasan'ı fethettikten sonra bölgeye kendi valilerini gönderdi. Dönemin ana kaynakları bunların iki kişi olduğu, ilkinin Abdullah b. Âmir b. Küreyz, ikincisinin ise Ümeyr b.

¹⁴Ebü'l-Kasım İbn Havkal, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, thk: M. J. De. Goeje, (Brill: Lugduni, 1873), 287; Gubar, 1947, 15.

¹⁵Gubar, 1947, 18.

¹⁶Anonim, *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Maşrık-ı ve'l-Mağrib*, thk: Yusuf el-Hadî, (Kahire: ed-Dârü's-Sekâfe Li'n-Neşr, 1999), 71; Gubar, , *Horasan*, 19.

¹⁷İbn Haldun *Tufatü'n-Nüzzâr fi Garayibü'l-Amsâr ve Acâyibü'l-Asfâr*, thk: Şeyh Abdunim el-Uryan, (Beirut: Dârü İhya-ı Ulûm, 1987), 386; Gubar, *Horasan*, 23.

¹⁸Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni Sâ mânîler* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007), 34.

¹⁹Mustafa Fayda, "Hulefâ-yi Râşidîn" (İstanbul: DİA, 1998) 18/324; Mustafa Akkuş, "Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi", *Ortaçağ Tarihi*, ed: Selim Hilmi Özkan, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2016), 43.

²⁰Mehmet Ali Kapar, Hudeybiye Seferi ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016/16, 155-175.

²¹İbn Seyyidî'n-Nâs, el-Hafız Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Seyyidî'n-Nâs el-Y'amurî, *Uyûnü'l-Eser fi Funûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, 2, thk: Muhammed el-İd el-Hetrâvî ve Muhyuddin Mistû, (Beirut: Dâr-ı İbn Kesir), 347.

Ahmer el-Yeskürî olarak zikr edilmektedir. Dördüncü İslam Halifesi Hz. Ali (r.a.) döneminde ise Abdurrahman b. Ebzî el-Huzzâî, Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'nin Horasan'a vali olarak gönderildiği bilinmektedir. Böylece on üç yıllık iki halife döneminde toplamda dört kişinin Horasan'da valilik yaptığı tespit edilmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn dönemi, fetih hareketlerinin ilk defa Horasan'a yayılması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu dönemin değerini arttıran nokta da İslam'ın ilk defa yoğun bir şekilde Araplar dışında bir toplumla tanışıp buluşması, buna bağlı olarak farklı düşünce ve akımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamasıdır.²²

Tam adı Abdullah b. Ebû Kuhâfe Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Temîm b. Mürre b. Ka'b b. Lûy b. Gâlib olan ilk İslam Halifesi Hz. Ebû Bekir (r.a.), Fil Vakasından üç yıl kadar sonra Mekke'de doğdu.²³ İbn Kesîr'in ifadesiyle ilk erkek Müslümandır.²⁴ Hz. Muhammed (s.a.v.) vefat ettiğinde halife seçildi. Câhiliye döneminde adı Abdü'l-Ka'b olan Hz. Ebû Bekir'e İslam'a girdikten sonra Hz. Peygamber tarafından Abdullah ismi verildi. Hz. Ebû Bekir döneminde irtidat olayları başlayınca onlara karşı ilan edilerek itaat altına aldı. Hz. Ebû Bekir 11/632 yılında Hz. Ömer'i Yemâme kabilesi üzerine göndererek Müseylemetü'l-Kezzâb ile Esved el-Ansî'yi katlettirdi. Aynı yıl içinde hacca gitti. Medine'ye dönünce 13/634 yılında Şam'a ordu gönderdi. Ordu Şam'a varır varmaz Hz. Ebû Bekir vefat etti.²⁵

Görüldüğü üzere Hz. Ebû Bekir, hilafet döneminde (632-634) öncelikle İslam Devleti'nin iç meseleleriyle uğraştı. Sükûneti sağlayınca Şam'a yöneldi. Sıra Horasan'a gelmeden vefat etti. Bundan dolayı Hz. Ebû Bekir'in Horasan'la herhangi bir temas kurma fırsatı bulmadı. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in İran Kisra'sına gönderdiği davet mektubu sonrası Kâdisiye ve Nihâvend savaşlarıyla ilk teması kuran Hz. Ömer oldu. Ardından Horasan'ın fethi Hz. Osman'ın eliyle gerçekleşti.

2. Hz. Ömer Döneminde Horasan

İslam'ın ikinci Halifesi Ebû Hafs Ömer b. Hattâb b. Nüfeyl b. Abdü'l-Uzzâ b. Rebah b. Abdullah b. Karat b. Razzah b. Adî b. Ka'b b. Lûy b. Gâlib b. Fehir, Fil vakasından on üç yıl kadar sonra Mekke'de dünyaya geldi.²⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: "*Allah'ım senin katında daha sevgili olan Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişam'dan biriyle İslam'ı güçlendir!*" şeklindeki duasının kabul olduğu nakledilir.²⁷ Ömer b. Hattâb, Kâbe'nin kapısında hakla buluşarak batılı bir kenara attı.²⁸ Faruk lakaplı Hz. Ömer döneminde birçok bölge İslam'la müşerref oldu. Dımaşk ve Beytül-Makdis'in kapıları İslam'a açıldı. Meysan, Yermük, Ahvâz, Nihâvend, Kâdisiye ve Irak fethedildi.²⁹

Fetihlerin yanı sıra adalet ve cesaretiyle Medine'de çocukların eğitimi için görevliler tayin etti. Müslüman çocuklara Kur'ân-ı Kerîm, okuma yazma ve Arap dili kaidelerinin yanında ensâb bilgisi, şiir, darbimesel, yüzme, binicilik ve atıcılığın öğretilmesini isteyerek valilere emirler

²² Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 132.

²³ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 126; Mustafa Fayda "Ebû Bekir" (İstanbul: DİA, 1994), 10/101.

²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Şam: Dâr-ı İbn Kesîr, 2010), 3/223.

²⁵ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 126; Fayda, "Ebû Bekir", 108.

²⁶ Gerdîzî *Zeynü'l-Ahbâr*, 128, Mustafa Fayda "Ömer" (İstanbul, DİA, 2007), 34/51.

²⁷ Muhammed İbn s'ad, *Kitâbü Tabkâtü'l-Kübrâ*, 3, thk, Muhammed Ali Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 2000, 276-279.

²⁸ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 128.

²⁹ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 128, Fayda, "Ömer", 53.

gönderdi. Kur'ân-ı Kerîm öğrenen çocuklara beytül-mâlden maaş bağladı. Kimse İslâmiyet'i kabule zorlanmadı. Gayrimüslimlerle yapılan antlaşmalara gerekli hassasiyet gösterildi. İnanç farkı ayırt etmeksizin insanlara iyi davranılmasına özen gösterdi. Gayrimüslim grupların kadın ve çocuklarının her türlü tehlikeye karşı korunmaları, öldürülmemeleri, sürülmemeleri ve esir edilmemelerini teminatı altına aldı. Gayrimüslimlere tam bir inanç hürriyeti sağlayarak âteşkedeleri, kilise ve havraları korudu.³⁰ Acem padişahu Yezdicerd b. Şehriyar'ı Kâdisiye'de mağlup eden Hz. Ömer, İslam'ın sınırlarını Horasan'ın kapılarına kadar dayadı.

3. Hz. Osman Dönemi

Üçüncü İslam Halifesi Hz. Osman b. Affân b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye b. Abdü's-Şems b. Abdümenat b. Kusay b. Kilâb b. Mürre, Fil vakasından altı yıl kadar sonra Tâif'te dünyaya geldi.³¹ Hz. Ebû Bekir'in tavsiyesi üzerine Müslüman oldu.³² İslam'la müşerref olduktan sonra maddi ve manevi olarak Hz. Peygamber'in yanında yer alan Hz. Osman, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra hilafetin başına geçti. Ebû Abdullah lakabı da olan Hz. Osman, Hz. Peygamber'in iki kızıyla evlendi. Hilafetin başına geçince Ebû Musa el-Eşârî liderliğinde ilk İslam ordusunu Rey üzerine gönderdi. Ardından İskenderiye, Şâpûr, İfrikîyye ve Kıbrıs sahillerini fethetti. Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in eliyle Merv'i İslam topraklarına kattı.³³ Böylesi büyük fethilerde bulunan ve Kur'ân-ı Kerim'i cemedan Hz. Osman evinde isyancılar tarafından şehit edildi.³⁴ Halifeliği sırasında fethettiği Horasan'a valiler gönderen Hz. Osman, bölge ile yakından ilgilenerek İslam yurdu olmasında öncül ve birinci rolü oynadı. Tespit ettiğimiz kadarıyla Hz. Osman döneminde Horasan'a iki vali gönderilmiştir. Bunlar aşağıda bahsedileceği üzere Emir b. Ahmer el-Yeşkürî ve Abdullah b. Âmir b. Küreyz'dir.

3.1. Abdullah b. Âmir b. Küreyz

Hz. Osman tarafından fethedilen Horasan'a iki vali gönderildiği bilinmektedir. Bunların ilki Abdullah b. Âmir b. Küreyz'dir. İslamiyet sonrası ilk Horasan valisi olup, babası sahabeden olan Abdullah b. Âmir b. Küreyz b. Rebâ b. Habib İbn Abdüşşems b. Abdmenaf b. Kusey el-Kureşî el-Abşemî, 4/626 yılında Mekke'de doğdu.³⁵ Annesi Beyzâ bint Abdulmuttalib'dir.³⁶ Hz. Muhammed (s.a.v.)'in halasıdır.³⁷ Mekke'nin fethi günü Müslüman oldu.³⁸ Abdullah, Mekke'nin fethi esnasında henüz üç yaşlarında iken Hz. Peygamber'e götürüldüğü, Peygamberin onu okşayarak: "O bizim oğlumuzdur, içinizde bize en çok benzeyen odur, hiçbir zaman susuz kalmasın"³⁹ dediği nakledilmiştir. Abdullah b. Âmir, Hz. Osman (r.a.)'nın dayısının oğluydu.⁴⁰ Hz. Osman onu 25 yaşındayken 29/649 yılında Ebû Musa el-Eşârî'den sonra Basra'ya vali olarak tayin etti.

³⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü Tabkâtü'l-Kübrâ* 3/ 276-279; Fayda "Ömer", 50.

³¹ İsmail Yiğit, "Osman" (İstanbul: DİA, 2007), 33/438.

³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/228.

³³ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 129; Yiğit, 442.

³⁴ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr* 130; Yiğit, 443.

³⁵ Mustafa Fayda "Abdullah b. Âmir" (İstanbul: DİA, 1988), 1/84.

³⁶ Semânî, Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî, *el-Ensâb* V, 61; Fayda, "Abdullah b. Âmir", 84.

³⁷ Selman Başaran, "Ervâ bint Küreyz" (DİA, İstanbul, 1995), 11/317.

³⁸ Semânî, *el-Ensâb*, 5/61; Fayda, "Abdullah b. Âmir", 84.

³⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 9/356; Mustafa Fayda, "Abdullah b. Âmir" (DİA, İstanbul, 1988), 1/ 84.

⁴⁰ Semânî, *el-Ensâb*, 5/61; Fayda, "Abdullah b. Âmir", 84.

Basra valiliği sırasında Fars, Horasan, Sicistân ve Kâbil'i fetheden Abdullah b. Âmir, bölgeye vali olarak görevlendirildi.⁴¹

Bunun üzerine Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Hâzım es-Sülemî'nin öncülüğünde ordusunu Horasan'a gönderdi. Fars, Kirman ve Tabeseyin üzerine doğru harekete geçen Abdullah b. Âmir'in ordusu Tabeseyin'i fethederek bölge halkının İslam'a girmesini sağladı. Bazı rivayete göre Abdullah b. Âmir önce Kûmis'e ardından Guyan'a girerek ikamet etti. Kûmis, Cevin ve Nîşâbur arasında kalan Âzâdvâr bölgesine giderek barış yaptı. Melhan Guyânî'nin kızını Abdullah b. Hâzım ile evlendirdi. Abdullah'ın bu evliliğinden Muhammed, Musa ve Salih adından üç çocuk dünyaya geldi. Abdullah b. Âmir, Ahnef b. Kays, Mühelleb b. Ebû Sufra ve Basra'nın büyükleriyle Nîşâbur'a girdi.⁴² 29/649 yılında Horasan'ın Kûhistan, Ebrşehir, Tûs ve Serahs bölgelerini fethetti.⁴³

Abdullah b. Âmir diğer taraftan Hâtem b. Numan el-Bâhilî'yi dört bin Arap savaşçı ve bin Acem savaşı ile Heytalan'a gönderdi. Ahnef, Abdullah b. Âmir b. Küreyz adına fetihlerde bulundu. Bu arada başından yaralandı.⁴⁴ Mev-i rûd bölgesinde Dej-i Ahnef kasabasını yaptırdı. Merv-i Rûd şehrini barışçıl bir şekilde itaat altına aldı. Herat dihkânları (ağalarıyla) barış anlaşmasını imzalayarak vergiye bağladı, Tabeseyin'i fethetti.⁴⁵ Ardından Abdullah b. Âmir, Kays b. el-Heysem es-Sülemî'yi yerine vekil bırakarak hacca gitti.⁴⁶ Sülemî, Herat ve Belh'te önemli fetihlerde bulundu. Belh'in Nevbahar bölgesini tahrip etti. Daha sonra Belh halkı ile arasında barış antlaşması yapıldı ve Belh halkı itaatini bildirdi.⁴⁷ Abdullah ise Hz. Osman'ın yanına gidince Hz. Osman onun yanında kalmasını istedi.⁴⁸ 35/656 yılında Hz. Osman, isyancıları tarafından evinde muhasara edilince Abdullah b. Âmir'den yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Abdullah, Mücâşî b. Mesud'u yardımına gönderdi. Fakat Mücâşî Medine'ye ulaşmadan Hz. Osman şehit edildi.⁴⁹

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali, halifelik görevine getirildi. Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra hilafeti devralan Hz. Muâviye, Abdullah b. Âmir'i müzakere etmek üzere Hz. Hasan'a gönderdi. Abdullah b. Âmir, müzakerelerde başarı elde edince kendi isteği üzerine tekrar Basra'ya vali olarak gönderildi. Fars, Sicistân ve Horasan bölgeleri de kendisine bırakıldı. Fakat Abdullah b. Âmir, başta hâricîler olmak üzere isyancılara karşı hoşgörülü davrandığı için 45/665 yılında görevinden azledildi. Bundan böyle geri kalan ömrünü Mekke'de geçirdi. Vefat edince Arafat'ta defnedildi.⁵⁰

Horasan'da önemli fetihlerde bulunan Abdullah b. Âmir, imar faaliyetlerinde de bulundu. Basra'da iki, Übülle'de bir su kanalı açtırdı. Nibâc ve Karyeteyn'i ağaçlandırdı. Hacılar

⁴¹ Bilâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 9/356; Fayda, "Ömer", 184.

⁴² Gubar, *Afganistan Der Mesir-i Tarih*, 70.

⁴³ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr*, 227.

⁴⁴ Semânî, *el-Ensab* 5/262.

⁴⁵ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvahid eş-Şeybânî, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9, thk: Muhammed Yusuf ed-Dukaka, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003), 468.

⁴⁶ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbâr* 227.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* 9/468.

⁴⁸ Gerdîzî *Zeynü'l-Ahbâr*, 227.

⁴⁹ Fayda, "Abdullah b. Âmir", 84.

⁵⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 9/356; Fayda, 45.

için Arafat'a bir havuz inşa ettirdi. Böylece hacıların su ihtiyacını gidermeye çalıştı. Bu hizmetleri gerçekleştirmesi Hz. Peygamber'in onun hakkındaki duasının kabul edildiği şeklinde yorumlanmaktadır.⁵¹

Bahsedildiği üzere Hz. Osman'ın yakın akrabası olan Abdullah b. Âmir, daha genç yaşındayken Basra ve Horasan valisi tayin edildi. Önemli faaliyetlerde bulunan Abdullah, Hz. Muâviye döneminde de gerek Ümeyyeoğullarından olması ve gerekse kendi siyasi becerilerinden dolayı İslam Devleti içindeki ağırlığını korumayı başardı. Tıpkı Hz. Osman gibi mütevazı ve yumuşak huylu bir kişiliğe sahip olan Abdullah, Hz. Muâviye gibi Müslümanlara karşı sert politika izleme taraftarı değildi. Nitekim bu sebeplerden ötürü görevinden azledildi.

3.2. Emir b. Ahmer el-Yeşküri

Hz. Osman döneminde Horasan'a vali olarak gönderilen ikinci kişi Emir b. Ahmer el-Yeşküri'dir. Hz. Osman, Abdullah b. Âmir'i merkezde kalma kararını aldıktan sonra yerine Emir b. Ahmer el-Yeşküri'yi Horasan emiri olarak gönderdi.⁵² El-Yeşküri kabilesine mensup olan Emir b. Ahmer el-Yeşküri de Mamur b. Süfyan el-Yeşküri'yi Kunduz'a göndererek namaz kıldırttı.⁵³ Bir müddet Horasan'da kalan Emir, İspenc'i aldı. Merv'e ulaşınca insanlar evlerinden çıkarak onu karşıladılar. Merv'de kışın çetin başlaması üzerine köy ağaları Emir'in ordusunun zarar göreceğinden korktular, onun askerlerini evlerine aldılar. Ancak köy halkı bir müddet sonra yaptıklarından pişman oldular. Emir ve ordusunu tutuklamak istediler. Bu konuda beldenin yiğitlerini ayarladılar. Dihkanların reisi Baraz b. Mâhveyh, bu durumdan haberdar olunca Emir b. Ahmer'e haber verdi. Bunun üzerine Emir b. Ahmer'in ordusu silahlanıp kılıçla kuşandılar. Merv ahalisinden birçok insanı katlederek evlerini yağmaladılar. Bunun üzerine köy halkı özür dileyerek vergi vermeye razı oldular. Böylece çatışmalar durdu. Emir b. Amher ise İspenc bölgesini ele geçiren askerlerini mükâfatlandırdı.⁵⁴

Horasan'da çıkan isyandan sonra Hz. Osman, Emir b. Ahmer'in yerine ikinci kez Abdullah b. Amir b. Küreyz el-Kureşî'yi Horasan'a gönderdi.⁵⁵ Abdullah ise Rebî b. Ziyâd adlı komutanını Sistan'ı fethetmek üzere bölgeye yönlendirdi. Kırk bin kişinin kellesini vurduğu aktarılan Rebî, birçok esirle ganimet ele geçirdi. Ubeydullah b. Ziyâd ve Salih b. Abdurrahman'ın mevlası Mehran, Hasin b. Malik el-Anberî'nin mevlası Pîrûz, Beni Leys'in mevlası Bistam, Muaz b. Müslim ve Abdullah b. Abbâs'ın mevlası İkrime bu savaşta ele geçirilen köleler arasındadır. Bahsi geçen kölelerden Pîrûz, Yezîd b. Mühelleb'e esir düştü ve Haccâc b. Yusuf'a götürüldü. Hasin b. Malik el-Anberî, mevlası Pîrûz ile Misan ve Fırat bölgelerini ele geçirdi. Burada birçok ganimet ele geçirdi. Bu gelişme üzerine Haccâc b. Yusuf, ganimetin bir kısmını kendisine göndermesini istedi. Buna yanaşmamaları üzerine öldürüldüler. Diğer taraftan Rebî b. Ziyâd, Sistan'ı fethettikten sonra Basra'ya döndü. 49/670 yılında elli bin aileli askerle Horasan'a girdi.⁵⁶

⁵¹Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 9/356; Fayda, 46.

⁵²Ebu Said Abdühay b. Dahhak b. Mahmud Gerdîzi, *Zeynü'l-Ahbar*, tsh: Rahim Rızazâde Melik, (Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefahir-i Ferhengi, 2005), 161.

⁵³Semânî, *el-Ensâb*, 5/697.

⁵⁴Gerdîzi, *Zeynü'l-Ahbar*, Rahim Rızazâde, 161.

⁵⁵Semânî, *el-Ensâb*, 5/61.

⁵⁶Gubar, *Horasan*, 2005, 70.

Emevîlerin ilk halifesi Hz. Muâviye 51/671 yılında Hakem Giffârî'nin vefatından sonra Ziyâd b. Rebî'yi Horasan'a vali olarak gönderdi. Rebî Belh'te önemli fetihlerde bulunarak barış antlaşması yapılmasını sağladı.⁵⁷ Basra bölgesindeki su bilimcileri, kendileri ve evlatlarını serbest bırakmak şartıyla yer altından su çıkarabileceklerini dile getirdiler. Bunun üzerine Rebî b. Ziyâd onların şartlarını kabul etti. Nabbâc, Cahfa, Büstân-ı Beni Âmir, Nahliye, Mekke ve Arafat bölgelerinden su kuyularını açarak birçok hizmette bulundu. Beni Âmir kabilesi de kazılan suların başına saka tayin edildi.⁵⁸ Basra ve Horasan emirliği sırasında önemli fetihlerde bulunan Rebî b. Ziyâd'ın kendisi ise 53/672 yılında Horasan'da vefat etti.⁵⁹

4. Hz. Ali Dönemi

Dördüncü İslam Halifesi Hz. Ali b. Ebû Tâlib b. Abdulttalib b. Hâşim, hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce Mekke'de dünyaya geldi.⁶⁰ İlk Müslümanlardan olup Hz. Muhammed (s.a.v.) amcaoğlu ve damadıdır.⁶¹ "Hayder-i Kerrâr", "Esedullahi'l-galib" lakapları olan Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra hilafetin başına getirildi. İlk Müslümanlardan olan Hz. Ali, gayreti, cesareti, mert ve yiğitlikle önce çıkan, iyi kılıç kullanıp birçok fetih hareketlerde bulunan bir halifedir. Onun döneminde Cemel ve Sıffîn savaşları meydana geldi. Hz. Muâviye başta olmak üzere Amr b. Ebî'l-Âs ve bazı Şamlılar Hz. Ali'nin aleyhinde bir takım hileler düzenleyerek idareyi elinden almayı başardılar.⁶²

Hz. Peygamber tarafından kendisine "Ebû Tûrâb" lakabı verilen Hz. Ali'nin "el-Murtazâ" lakabı da bulunmaktadır. Çocukluğunda puta hiç tapmadığı için daha sonraları "Kerremallahu vecheh" dua cümlesiyle anılmaktadır. Onun, İslâm'ın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takvâ, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecaat gibi yüksek ahlâkî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkie sahip bulunduğunu, Kur'an ve Sünnet'i en iyi bilenlerden biri olduğunu hemen hemen bütün Sünnî ve Şîî kaynaklar ittifakla dile getirirler. Kesin olan husus, onun Kur'an ve Sünnet'e tam anlamıyla bağlı, dünyevî işlerden uzak kalmayı dileyen, İslâm tarihinin Cemel, Sıffîn, Nehrevan gibi talihsiz vak'aları sonunda gözyaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek kadar hassas, takvâ ve ülkü sahibi bir mümin olduğudur.⁶³ Abdurrahman b. Mülcem el-Murâdî tarafından şehit edilen Hz. Ali, Horasan'la yakından ilgilendi.⁶⁴ Bölgeye valiler göndererek fethedilmeyen bölgelerin İslâm'la müşerref olmasını sağladı. Hz. Ali döneminde de Horasan'a iki vali gönderildi. Bunların ise Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî ve Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzâî olduğu bilinmektedir.

⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9/488.

⁵⁸ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbar*, 232

⁵⁹ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbar*, 232

⁶⁰ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ali" (İstanbul: DİA, 1989), 2/375.

⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* 3/220.

⁶² Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbar*, 132.

⁶³ Fiğlalı, "Ali", 378.

⁶⁴ Fiğlalı, "Ali", 378.

4.1. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî

Dördüncü İslam Halifesi Hz. Ali (r.a.) döneminde Horasan'a vali olarak gönderilen ilk kişi dayısının oğlu ve damadı olan Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'dir. Hz. Ali, Merv reisi Baraz b. Mâhveyh'e mektup göndererek bölge haracının Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'ye vermesini istedi.⁶⁵ Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî, Merv'e gelince Baraz, diğer Merv reislerini onun itaati altına girmesini sağladı. Böylece yüklü miktarda ganimet elde eden Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî, Horasan'da birçok fetihlerde bulundu. Oğlu Abdullah da fetih hareketlerine katıldı. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî, 36-37/656-657 yıllarında Basra'da bulunduğu için bu tarihlerde meydana gelen Cemel ve Sıffîn harplarına katılmadı.⁶⁶

Hz. Ali döneminde Horasan'da birtakım karışıklıklar meydana geldi. Türkler ve Soğdlar isyan ettiler. Müslümanları Nîşâbur'dan çıkardılar. Hz. Ali Ca'de'yi bölgeye gönderse de başarılı olamadı. Hz. Ali'nin şehit edilmesine kadar bu isyanlar devam etti.⁶⁷ Merkezde hilafet tartışması ve iktidar kavgasının meydana gelmesi merkezden uzak Horasan gibi İslam'ın daha sağlam bir şekilde yerleşip anlaşılmadığı bölgelerde de istikrarın sarsılması ve isyanların çıkmasına sebep oldu. Bunun neticesinde Mâverâünnehir bölgesindeki gayrimüslim Türkler başkaldırarak itaatsizliğe başvurdular.

4.2. Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzâî

Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzâî Mekke'de dünyaya geldi. Dindar ve güvenilir bir kişiliğe sahipti. Mekke valisi Nâfi b. Abdülhâris, halife Halife Hz. Ömer'le görüşmeye giderken onu yerine vekil bıraktı. Bunun sebebini soran Hz. Ömer'e: "*Mekke halkı içinde Kur'an'ı en iyi okuyan ve ilâhî emirleri en iyi bilen odur*" dediği nakledilmektedir.⁶⁸ Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Horasan'daki isyanların ardından Hz. Ali bölge yönetimini değiştirdi. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'den sonra bilgisi, dindeki samimiliği ve insanlarla hoş muamelesiyle şöhret kazanan Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzâî'yi Horasan valisi olarak tayin etti.⁶⁹ Abdurrahman Horasan'dayken Hz. Ali (r.a.) şehit edildi.⁷⁰ Böylece onun Horasan valiliği görevi sona erdi.

Sonuç

Müslümanlar adına Horasan'la ilk teması bizzat Hz. Muhammed (s.a.v.), 6/628 yılında gerçekleşen Hudeybiye Barış Antlaşmasından sonra Sâsânî Kısrası II. Hüsrev Perviz'e gönderdiği davet mektubuyla kurmuştur. İkinci karşılaşmanın ise Hz. Ömer (r.a.)'nin hilafeti sırasında meydana gelen Kâdisiye ve Nihâvend seferleriyle gerçekleştiği müşahede edilmiştir. Üçüncü buluşmanın ise 31/651 yılında Horasan'ın Hz. Osman (r.a.) tarafından fethedilmesiyle zuhur bulduğu kayıtlar altındadır. Bu dönem İslam daveti ve fetih hareketlerinin Horasan'a yayıldığı ilk dönemdir. Başka bir ifadeyle bu dönem samimi bir şekilde i'lây-i kelimetullah için

⁶⁵ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbar* Rızazâde, 162; Çetin, Osman "Horasan" (DİA İstanbul, 1998), 18/235.

⁶⁶ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbar* Rızazâde, 162.

⁶⁷ Çetin, "Horasan", 235.

⁶⁸ Raşit Küçük, "Abdurrahman b. Ebzâ" (İstanbul: DİA, 1988), 1/159.

⁶⁹ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbar* Rızazâde, 163; Küçük, "Abdurrahman b. Ebzâ", 159.

⁷⁰ Gerdîzî, *Zeynü'l-Ahbar* Rızazâde, 163; Recep Uslu, *Horasan Tarihi*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Lisans Tezi, Bursa, 1997), 60.

yapılan cihad dönemidir. İslam dinini kabul eden Horasanlıların mal, can ve ırzlarının teminat altına alındığı dönemdir.

İlk iki Halife Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in bazı kısa dönemli seferler hariç Horasan bölgesiyle fazla sıcak temasa girmedikleri tespit edilmiştir. Horasan'la esas temasın Hz. Osman döneminde başladığı, nihayetinde fethedildiği görülmüştür. Zaman zaman Basra valiliğine bağlı Horasan'a artık bağımsız valiler gönderilmiştir. Hz. Osman döneminde iki ve Hz. Ali döneminde iki olmak üzere toplamda dört vali Horasan'a gönderilmiş, Horasan halkı ile iyi geçinen valilerin bölgenin Müslümanlaşmasında önemli rol oynadıkları görülmüştür.

Kaynakça

Akkuş, Mustafa, "Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi", *Ortaçağ Tarihi*, edt: Selim Hilmi Özkan, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Anonim, *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Maşrık-ı ve'l-Mağrib*, thk: Yusuf el-Hadî, ed-Dârü's-Sekâfe Li'n-Neşr, Kahire, 1999.

Başaran, Selman, "Ervâ bint Küreyz", *DİA*, 9, İstanbul, 1995.

Çetin, Osman "Horasan", *DİA*, 18, İstanbul, 1998.

Fayda, Mustafa, "Abdullah b. Âmir", *DİA*, 1, İstanbul, 1988.

Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DİA*, 10, İstanbul, 1994.

Fayda, Mustafa, "Ömer", *DİA*, 34, İstanbul, 2007.

Fıçlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, 2, İstanbul, 1989.

Gerdîzî, Ebu Said Abdülhay b. Dahhak b. Mahmud, *-Ahbar*, tsh: Rahim Rızazade Melik, Encümen-i Âsâr ve Mefahir-i Ferhengi, Tahran, 2005.

Gerdîzî, Ebu Said Abdülhay b. Dahhak b. Mahmud, *Zeynü'l-Ahbâr*, tsh: Abdülhey Habibi, Çahâne-i Armağan, Tahran, 1949.

Gubar, Gulam Muhammed Gubar, *Afganistan Der Mesir-i Tarih*, Benigâh-i İntiş^rât-ı Meyvend, Kâbil, 2005.

Gubar, Gulam Muhammed, *Horasan*, Neşriyest-ı Mecelle-i Aryana, Matbaa-ı Umumi-i Kâbil, Kabil, 1947.

İbn Haldun, *Tufatü'n-Nüzzâr fî Garayibü'l-Amsâr ve Acâyibü'l-Asfâr*, thk: Şeyh Abdunim el-Uryan, Dârü İhya-ı Ulûm, Beyrut, 1987.

İbn Havkal, Ebü'l-Kasım, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, thk: M. J. De. Goeje, Brill, Lugduni, 1873.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3, Dâr-ı İbn Kesî, Şam, 2010.

İbn S'ad, Muhammed, *Kitâbü Tabkâtü'l-Kübrâ*, I, thk, Muhammed Ali Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 2000.

İbn Seyyîdî'n-nâs, el-Hafız Ebü'lt-Feth Muhammed b. Muhammed b. Seyyidi'n-Nâs el-Y'amurî, *Uyûnü'l-Eser fî Funûni'l-Megâzî veş'-Şemâil ve's-Siyer*, 2, thk: Muhammed el-Îd el-Hetrâvî ve Muhyuddin Mistû, Dâr-ı İbn Kesir, Beyrut.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvahid eş-Şeybânî, 9, thk: Muhammed Yusuf ed-Dukaka, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Kapar, Mehmet Ali, "Hz. Hasan'ın Halifeliği ve Hasan-Muaviye Andlaşması", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7, 1997.

Küçük, Raşit, "Abdurrahman b. Ebzâ", *DİA*, 1, İstanbul, 1988.

Semânî, Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî, *el-Ensâb*, 5, Dârü'l-Cenân, Beyrut, 1988.

Uslu, Recep, *Horasan Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Lisans Tezi, Bursa, 1997.

Usta, Aydın, *Türklerin İslamlaşma Serüveni Sâmânîler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007. Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, 33, İstanbul, 2007.

Zeki, İzzetullah, *İlk Dönem Horasan Valileri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2020.